

SdBB brabantse boerderijen, bijgebouwen, erf en cultuurlandschap.

De Stichting de Brabantse Boerderij zoekt Vrienden. Al vanaf € 20,- per jaar bent u Vriend van onze Stichting. Voor onze Vrienden hebben we wat over. Zo ontvangt u viermaal per jaar onze Nieuwsbrief, waardoor u op de hoogte blijft van onze activiteiten. Ook krijgt u korting op onze publicaties en cursussen en u kunt deelnemen aan onze jaarlijkse Vriendendag. U kunt zich aanmelden op onze website, waar u ook ons volledige aanbod van diensten vindt.

Stichting de Brabantse Boerderij

Secretariaat:
Monumentenhuis Brabant,
Markt 9,
4931 BR Geertruidenberg

Het bestuur van de Stichting De Brabantse Boerderij, voor boerderij, erf, land en erfgoed wordt gevormd door:

Vriendenadministratie:
Bereuwoutstraat 69,
5211 DJ 's-Hertogenbosch
telefoon: 06-51485271
pieter.jacobs@home.nl

Redactieadres:
Kromstraat 1,
5421 XZ Gemert
telefoon: 0492-363165
jantimmerscultuurhistorie@gmail.com

- **Ger van den Oetelaar** (voorzitter), Liempde
- **Jan Kerkhof** (vice-voorzitter), Boerdonk
- **Suzanne van der Meulen** (secretaris), Eindhoven
- **Pieter Jacobs** (penningmeester), 's-Hertogenbosch
- **Pieter Parel**, Den Hout
- **Marie Louise Filippini**, Alphen
- **Johan Jansen**, Middelbeers.
- **Pedro Schamp**, De Rips
- **Joop Steenbakkers**, Schijndel
- **Dick Zweers**, Bergeijk

SdBB brabantse boerderijen, bijgebouwen, erf en cultuurlandschap.

www.debrabantseboerderij.nl

U vindt ons ook op facebook:
www.facebook.com/stichtingdebrabantseboerderij

Riet- en dakdekkersbedrijf
De Laat

Julianastraat 9
5087 BB Diessen
Tel: (013) 504 6174
Fax: (013) 504 6175

Voor al uw reparatie, onderhoud en nieuwe rietdaken

www.delaat-rietdekkers.nl

't Achterhuis
historische bouwmaterialen bv
since 1965

tegels, houten vloeren, stenen, poorten
schouwen, tuinaccessoires, sanitair etc.

Bouw Antiek
Kreitmolenstraat 92
5071 BH Udenhout (N.Br)
Tel. 013 - 511 1649

www.achterhuis.nl

ACTIVITEITEN

Cursussen van de werkgroep Advisering

Maken van een onderhoudsplan

Op tijd aandacht besteden aan het plannen van onderhoud aan een boerderij of schuur levert een belangrijke bijdrage aan de instandhouding ervan op lange termijn. De SdBB wil vrienden/donateurs en andere boerderij eigenaren hierbij een handje te helpen met een cursus 'maken van een onderhoudsplan voor boerderijen'. Hierbij komen o.a. aan de orde: de opzet van een meerjaren onderhoudsplan (constructie, dakbedekking, gevels, kozijnen, schilderwerk, fundering e.d.), kostenplaatje, duurzaamheid, installaties. In Nieuwsbrief nr. 99 van december 2012 al aangekondigd, maar er zijn nog te weinig deelnemers om de onkosten te dekken.

Cursus bouwkundig detailleren voor professionals

Uit diverse signalen en contacten vanuit de architecten- en bouwwereld blijkt dat er serieuze behoefte is aan een cursus/seminar over de historische ontwikkeling van de verschillende boerderijen met hun details en materiaaltoepassingen. Het bouwkundig detailleren verdient daarbij speciale aandacht. Met een aantal personen, ook vanuit het onderwijs, is daaraan flink gewerkt en ondervismateriaal verzameld. De voorbereidingen zijn al een heel eind. In het najaar van 2014 wordt gestart. Er zijn voorlopig twee bijeenkomsten gepland. Mocht uit deze avonden blijken dat er meer interesse bestaat dan wordt er een vervolg op gegeven.

Bijeenkomst 1 Herkennen van boerderijen
Ontwikkeling boerderijen, historische gelaagdheid, monumentale waarden met aandacht voor ontwerpuitgangspunten; bouwkundige elementen van gevels, zoals metselwerkverband, bogen, vlechtingen, strekken, porringpunten, kozijnen, ramen, luiken en deuren
Bijeenkomst 2 verdere verdieping herkennen van boerderijen
Monumentale waarden met aandacht voor ontwerpuitgangspunten, gebinten, leren kijken, materialenkennis, detailleren als maatwerk en na-isolatie.

Om inzicht te krijgen in uw interesse zouden wij graag zien dat u zich alvast vrijblijvend wilt aanmelden via onze site www.debrabantseboerderij.nl of bij de voorzitter van de werkgroep advisering Joop Steenbakkers tel: 073-5475582 of ijm.steenbakkers@kpnmail.nl.

Uitreiking Boerderijenpluim 2013

Voor de boerderijenpluim van 2013 werden liefst 11 boerderijen aangemeld, verspreid over de gehele provincie: Aarle-Rixtel, Berlicum, Huijbergen, Lierop, Oirschot, Schijndel, Teteringen, Tilburg, Uden, Ulicoten en Zundert. Tegelijk ook een diversiteit aan bouwperiodes, verschillende soorten ingrepen en verschillende herbestemmingen. De 11 aangemelde boerderijen kunnen daardoor zeker andere eigenaren inspireren bij hun plannen.

De boerderij op Loofaart 1 te Berlicum kreeg van de jury unaniem de pluim van 2013, die op 15 november door burgemeester Anton van Aert van Best werd uitgereikt aan de familie van Schaijk. Uit het juryrapport: "Men heeft kosten nog moeite gespaard om de authentieke houten gebinten in hun stand te fixeren en zo (scheef) te behouden. Door toepassing van glazen binnenwanden is het geheel van de constructie en voormalige stalruimte overzichtelijk en uitstekend beleefbaar gehouden. De sfeer van de voormalige stalruimte is zelfs goed voel- en zichtbaar. Het innovatieve karakter en het technisch complexe van deze oplossing heeft een bijzondere indruk gemaakt op de juryleden." Op de voorkant van deze nieuwsbrief een foto van de winnende boerderij. Het juryrapport, inclusief fotomateriaal staat op de website DeBrabantseBoerderij.nl.

Voor aankondigingen:

- In het voorjaar van 2014 zullen we in samenwerking met Stijn Hilgers, De Schapenheld, een bijeenkomst organiseren waarin wordt ingegaan op (het houden van) traditionele erfdieren.
- In maart 2014 bezichtiging van Loofaart 1, Berlicum, die de Boerderij-pluim-2013 kreeg;
- In april 2014 bezichtiging van de restauratie van de Armenhoeve in Best, de oudste boerderij van Europa (?);
- De 3e bezichtiging van de restauratie van de boerderij Den Eijngel in Lennisheuvel zal zijn in febr. of maart;
- Het 4e en (laatste?) bezoek van de restauratie van de boerderij in Bavel zal zijn in maart/april;
- Nadere informatie, ook over de Vriendendag 2014 komt op de website van de SdBB.

GESIGNALEERD

Nieuw boek over boerenland, erven en landbouwhuisdieren

Op 15 november werd het eerste exemplaar van "Traditionele boerenland, boerenerven en landbouwhuisdieren in Noord-Brabant" door auteur George Dirven aangeboden aan wethouder Paul Gondrie van Best.

Stichting De Brabantse Boerderij presenteerde op 15 november een nieuwe uitgave met als titel "Traditionele boerenland, boerenerven en landbouwhuisdieren in Noord-Brabant". George Dirven verzorgde de tekst over het boerenland en boerenleven op het platteland van Noord-Brabant. Het is in zekere zin een vervolg op het boekje over traditionele erven, dat uitverkocht is. De inhoud ervan is verder aangevuld met andere wetenswaardigheden over het boerenland en het boerenerv. Ook de kleinste bijgebouwen komen aan de beurt inclusief de bijbehorende benaming: het huiske, de poepdoos, het sekreet, het privaot of de plonsplee. In deze uitgave ook veel informatie over de oude landbouwhuisdieren in Noord-Brabant. Veel rassen zijn verdwenen of werden vervangen door dieren die meer produceerden. Gelukkig groeit de belangstelling voor de karakteris-

teke landschapselementen en vroegere landbouwhuisdieren. Bolle akkers worden meer gekoesterd. Er worden weer vlechteggen geplant. De heidekoe en het Kempisch heideschaap bevolken hier en daar onze heidevelden. Het Chaamse hoen is in de kippenhokken van veel liefhebbers teruggekeerd en er is een fokcentrum voor de Bonte Bentheimer.

De nieuwe publicatie van George Dirven zal de kennis over de functie van de elementen van de oude boerenland, boerenerven en traditionele landbouwhuisdieren vergroten. Niet alleen bij boerderijbewoners, bestuurders en ambtenaren, maar bij alle Noord-Brabanders. Het boek is te koop voor slechts € 20,-. Stuur een bestelling naar info@debrabantseboerderij.nl

Publicaties SdBB

Historische boerderijen in Het Groene Woud.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Erfgoed in de Meierij.

Bijgebouwen op boerenerven.

Historische boerderijen in Baronie en Markiezaat.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Historische boerderijen van Peelland tot Land van Cuijk.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Traditionele boerenland, boerenerven en landbouwhuisdieren in Noord-Brabant.

Zie voor verdere informatie:
www.debrabantseboerderij.nl

SdBB brabantse boerderijen, bijgebouwen, erf en cultuurlandschap.

Boerderij Loofaart 1 te Berlicum ontving de boerderijenpluim 2013.

Nieuwsbrief

103
december 2013

In deze Nieuwsbrief:

Nieuwsbrief 103

Vlechtheppen vlechten

Activiteiten:

- **Cursussen van de werkgroep Advisering**
- **Maken van een onderhoudsplan**
- **Cursus bouwkundig detailleren voor professionals**

Uitreiking Boerderijenpluim 2013

Voor aankondigingen

- **Traditionele erfdieren**
- **Boerderijbezoeken**
- **Vriendendag 2014**

Gesignaleerd:

Nieuw boek over landschap, erven en landbouwhuisdieren

www.debrabantseboerderij.nl

NIEUWSBRIEF 103

Deze nieuwsbrief is bijna een themanummer. Uitgebreide informatie over heggen in ons landschap en over het vlechten van heggen. Steeds vaker zien we initiatieven voor het planten van nieuwe heggen met de bedoeling om er vlecht heggen van te maken. Informatiebijeenkomsten, cursussen, plantdagen en de Nederlandse Kampioenschappen Heggenvlechten. Ook Stichting de Brabantse Boerderij is van de partij en kan nieuwe initiatieven ondersteunen.

VLECHTHEGGEN VLECHTEN

Al duizenden jaren zijn er boeren die vee houden en aan akkerbouw doen. Voor allebei is het maken van afrasteringen en omheiningen belangrijk. Het vee moet, zeker 's nachts, bij elkaar gehouden kunnen worden in een omheinde ruimte en de akkers moeten afgeschermd kunnen worden om vraat van wild en loslopend vee te voorkomen. In die duizenden jaren zijn er tal van soorten omheiningen bedacht en gebruikt. Boeren hebben vele uren en dagen besteed aan het maken en onderhouden van allerlei soorten afscheidingen. In het recente verleden is dat minder geworden, maar in wat oudere literatuur en in archieven komen we veel namen en begrippen tegen die de veelheid aan omheiningen en afrasteringen aangeven. We noemen er een paar: wal, beheyming, haag, tuin, locht, hek, gelint, pallisate, heining, veken, ynde, perk, vree. De diversiteit in namen weerspiegelt de diversiteit in vormen en functies. Akkergebieden werden vaak afgeschermd met begroeide wallen en grachten (gropels). Op oude wallichamen treffen we veelal eiken hakhout aan, maar in vorige eeuwen werden op de wallen dichte hagen gepoot. De kroniekschrijver van hertog Adolf van Kleef (1394-1448) schreef daarover: "... de aarde uit beide sloten werd daartussen tot een wal opgehoogd en met hout en struiken beplant. Als dit hout de voorgeschreven hoogte bereikt had werd het gedeeltelijk door inkappen omgebogen (geknikt) en óf door elkaar gevlochten óf in de grond gestoken zodat nieuwe loten omhoog groeiden en de heg steeds dichter en meer ondoordringbaar werd. Zo ontstond een haag waarover niemand rijden kon, ...". In deze 15de eeuwse kroniek wordt een afrastering beschreven die wij kennen als vlecht heg. Maar ze komen al veel langer voor. Tijdens zijn oorlogen tegen de Nerviers zag Julius Caesar in het jaar 57 v. Chr. al gevlochten, ondoordringbare heggen van doornstruiken in het huidige België ergens langs een zijriviertje van de Sambre.

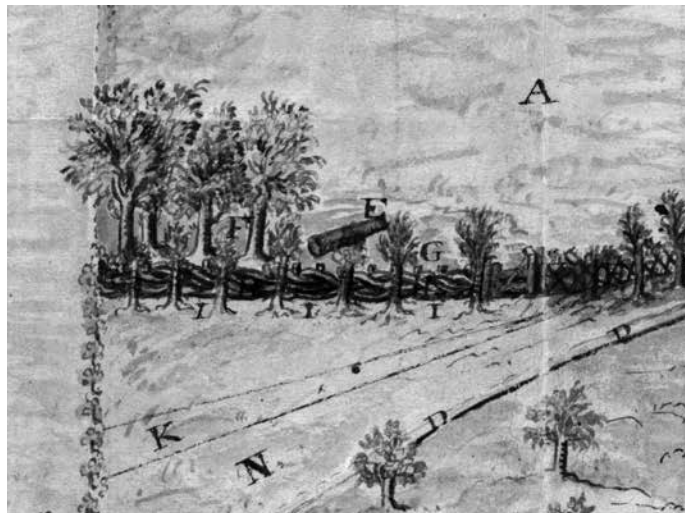
Meidoorn of Hagedoorn

De meest gebruikte begroeiing bij omheiningen bestaat uit doornstruiken, meestal meidoorn. Het onderhoud van de heggen en omheiningen van hout was arbeidsintensief. Met regelmaat werden de heggen gekapt of gesnoeid. En het hout kon voor diverse doeleinden worden gebruikt. Steven Blankaart (1650-1704) schrijft over de meidoorn (die toen nog de veelzeggende naam Hagedoorn had): 'De laagwassende dient om digte hagen ofte heiningen te maken, tot afscheidsels, en dat daar soo ligt geen quaadwillig volk, honden enz. kan doorkruipen. Van de lange doorn takken maakt men wandelstokken; de kromme takken dienen om peulvrugten aan te leiden, de kleine doorn takjes legt men op het gesaeide, om katten en ander ongedierte daar af te weeren, en men steekt se in de hollen der mollen. Het hout is dienstig om daar veelderley werk van te draeijen'. Blankaart geeft aan dat de heggen zo ondoordringbaar waren dat er letterlijk "geen hond" doorheen kan.

De Karthuisers

In het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) is een register aanwezig waarin door de Kartuisers nauwkeurig werd bijgehouden hoeveel (dikker) stamhout en (dunner) schaarhout uit hun bosbestanden werd gehaald. Duidelijk wordt dat ook de houtpercelen omgeven waren door aarden wallen waarop doornstruiken stonden. Zo voorkwam men dat het jonge hout werd aangevreten en in waarde verminderde. Uit de stukken blijkt dat zowel de houtvelden als de wallen om de zes jaar werden gekapt, waarbij de houtkopers er aan

werden gehouden de doornstruiken te laten staan. Letterlijk staat er dat de kopers 'den vree die daer gemaect is niet en sullen afhouden noch brecken': 'de omheining niet zullen kappen of breken'. De vlecht heg of vree werd gemaakt door het hout te knakken en samen te binden. 'Croken ende te samen bynden omme den vrede daer mede te onderhouden datter gheen beesten int schot en comen: 'Knakken en samenbinden om de omheining te onderhouden zodat er geen runderen door kunnen.' Zo kon de vree uitgroeien tot een stevig vlechtwerk. De eerste keer dat de aanleg van een vree contractueel werd opgenomen was in 1585. Hierbij geschiedde de houtverkoop 'op conditiën dat zijluiden (de kopers) niet en zullen affhouwen dat hout, staende beneden aen den wal, omdat het convent zal mogen crocken ende neerleggen om den voorschreven wal mede te vreden': 'het is verboden de houtopstand aan de voet van de aarden wal te kappen, omdat het klooster deze zal breken en neerleggen om de aarden wal van een omheining te voorzien'. Vanaf dan zien we deze bepaling regelmatig terugkeren in contracten.

Fragment kaart ca 1657 in Aarle-Rixtel. Afgebeeld is een vlecht heg. Links van het hek een dode vlecht heg en rechts ervan een levende. De omschrijving: "d'oude doren hegghe ende thuijn".

Het oude ambacht van heggenvlechten

Tot in de middeleeuwen waren sommige vlechtwerken rond akkers van dood hout. Deze omheiningen bestonden uit een stelsel van eikenpalen in de grond waartussen op verschillende hoogtes tot ruim een meter takken van wilg of hazelaar gevlochten werden. Door het steeds schaarser worden van hout in de Middeleeuwen verloor de dode vlecht heg het van de levende heggen want "Dode heggen kosten hout en levende heggen leveren hout".

Elke streek had zo zijn eigen techniek van heggenvlechten, alhoewel er landelijk veel overeenkomsten waren. Datzelfde geldt voor geheel West-Europa. Onze streekgebonden techniek was afhankelijk van een aantal factoren waaronder de gebruikte soort struik in de heg, de grondwaterstand, het soort vee, de grondsoort en de invloed van rivieren en beken. Het was in de uiterwaarden een voorwaarde dat het vlechtwerk ook bestand was tegen de enorme kracht van het rivierwater tijdens overstromingen. Alleen levende heggen kwamen dan in aanmerking.

Bijna overal werd gevlochten met levend materiaal, dus met de scheuten en stammen van levende struiken, meestal doornstruiken, die in de heg stonden. Deze scheuten en stammen werden bijna geheel doorgehakt en tussen de overige stammen gevlochten zodat er een stekelig en ondoordringbaar vlechtwerk ontstond. Door groei en hergroei werd de heg steeds sterker en dichter en de doorns deden de rest.

Het vlechten werd uitgevoerd door boeren, boerenzoons of boerenknechten. Ook waren er keuters (kleine boeren) die hun karig inkomen uit de boerderij aanvulden met het vlechten van de heggen voor "grote" boeren. Als gereedschap gebruikte men kapgereedschap met benamingen als hiep en snoeigereedschap op een lange steel met namen als halve maan, heggenaar of heggenzwaard. Om zich

te beschermen tegen de scherpe doorns droeg men dikke leren wanten. Het geogoste hout was zeer geschikt als brandhout voor de kachel of voor het stoken van bakovens van boer en bakker. Maar het kwam ook in aanmerking voor andere soorten van geriefhout. Tot het begin van de 20e eeuw kwamen er in Nederland nog overal heggen voor die al meer dan duizend jaar gevlochten werden. Heggenvlechten is daarmee een millenniaoud ambacht waar we eigenlijk weinig meer van weten. Op sommige plekken in Nederland, met name in het gebied van de Maasheggen, zijn nog altijd vlechtsporen en vlechtrelicten te vinden. Zij stammen uit de 19e of begin 20e eeuw en zijn nog de laatste levende restanten van dit eens zo bloeiend vlechtambacht. Zij zullen hun makers met honderden jaren overleven.

Verdwijnen van heggen en heggenvlechten

Vanaf het eerste kwart van de 20e eeuw verdwenen in snel tempo honderdduizenden kilometers van deze heggen en houtwallen. Het gebruik van prikkeldraad in de Eerste Wereldoorlog bij de loopgraven en bij de beruchte Dodendraad op de grens van België en Nederland stimuleerde ook het gebruik als afrastering in de landbouw. Door de komst van het prikkeldraad verloren de heggen de functie van veekeuring, raakten daardoor overbodig en werden op grote schaal geroid. Daarnaast werd brand- en geriefhout minder belangrijk omdat er alternatieve brand- en bouwstoffen op de markt kwamen. De heggen en houtwallen die nog bleven bestaan, onderhield men slecht en gevlochten heggen zag men nergens meer. Ook de intensivering van de landbouw en de daarmee gepaard gaande schaalvergroting eiste zijn tol. Heggen waren voor veel boeren een sta in de weg.

Met het verdwijnen van heggen raakten de traditionele vlecht heggen verder uit beeld. Dit oude ambacht raakte overbodig en stierf daarmee langzaam uit in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog was er geen enkele ambachtsman meer actief in de heggen. Waarschijnlijk werd in de Maasheggen nog tot het midden van de vorige eeuw plaatselijk gevlochten.

Tegelijk met het verdwijnen van de heggen ging ook de flora en fauna verloren die gebonden waren aan die heggen en er hun leefgebied hadden. Dit geldt met name voor de struweelvogels zoals de geelgors, kneu en de grauwe klauwier en andere soorten met name de sleedoornpage en de hazelmuis. Kortom, het Nederlandse heggenvlechten, een prachtig wandel en fietsgebied met zeer belangrijke ecologische- en cultuurhistorische waarden, hebben we opgeofferd voor onze welvaart.

Relicten van vlecht heggen

Nieuwe vlecht heggen

Er is goed nieuws. Op enkele plaatsen in Nederland wordt al hard gewerkt aan het herstel van vlecht heggen. Daar worden jaarlijks heggen aangelegd of weer gevlochten op de traditionele wijze. Een voorbeeld: in 2011 heeft een gezamenlijk initiatief van de Stichting Het Roois Landschap en de Stichting de Brabantse Boerderij er toe geleid dat het project "Vlecht heggen in Het Groene Woud" gestart werd om de vlecht heg in deze streek te stimuleren. Naast ons project ge-

beurt dit langs de Maas en IJssel. Het jaarlijks terugkerend Nationaal Kampioenschap Maasheggenvlechten is uitgegroeid tot een van de grootste landschapsevenementen van Nederland. Ook pleiten wij voor het behoud van onze traditionele vlechtmethodes. Elke regio had zo zijn eigen tradities en technieken als het om vlechten van heggen gaat. Belangrijk is om die eigen stijl weer terug te brengen in plaats van de introductie van buitenregionale of zelfs van buitenlandse vlechtstijlen. Een stukje cultuurhistorisch karakter van de eigen streek wordt weer hersteld en voor plant en dier ontstaat dan weer een ideaal leefgebied. Zo wordt een bijdrage geleverd aan het welzijn en aan de leefbaarheid van de eigen woonomgeving.

Een nieuwe vlecht heg

Project van SdB

De SdB heeft voor 2013/14 een subsidie-aanvraag ingediend voor het project "Herleving van het Heggenvlechtambacht". De doelen van dit project zijn:

- Plaatsing van het heggenvlechtambacht op de Lijst van Immaterieel Erfgoed
 - Informatie en promotie d.m.v. cursussen, lezingen, website
 - Historisch onderzoek en onderzoek in het veld naar de regionale vlechtstijl
 - Planten van vlecht heggen in Brabant en Limburg
 - Organiseren van vlecht evenement(en)
 - Vervaardigen van originele gereedschappen voor het vlechten
- In het voorjaar van 2014 organiseert de SdB een middag met een inleiding over vlecht heggen en een bezichtiging van nieuw aangeplante en oude vlecht heggen. Houdt de NIEUWSBRIEF en de WEBSITE in de gaten.

U kunt meer informatie vinden over het project en over vlecht heggen op www.vlecht heggen.nl. Informatie over het jaarlijkse evenement NK Heggenvlechten vindt u op www.maasheggen.nl.

SCHAMP
Bouwkundig advies

- ▶ Ontwerp
- ▶ Bouwhistorisch onderzoek
- ▶ Advies
- ▶ Bouwbegeleiding

Tel. 0493 - 380355
www.schamp-bouwkundigadvies.nl

RESTAURATIE - RENOVATIE - RECONSTRUCTIE - HERBESTEMMING

de Instandhouder
advies en onderhoud monumenten
instandhouder.nl | 0610708735
bouwkundige inspectie | aankoopkeuring | scheuroptname | verborgen gebreken
restauratieplan: vooroverleg | ontwerp | monumentvergunning | werkomschrijving
begroting | subsidie-aanvraag | laagrentende hypotheek | fiscaal advies
beoordelen offertes | begeleiding uitvoering | controle kwaliteit | oplevering conform bestek
meerjarenonderhoudsplan MJOP | periodiek instandhoudingsplan PIP